

Конкурс екскурсоводів: «Край в якому я живу»

Тема екскурсії: “Українська хата — на придане багата”

Виконавець: Суржик Марія

Учениця 9 класу

Педагогічний керівник:

Карачінська Вікторія Сергіївна

Великовисківська ЗШ І-ІІІ ст.

Вчитель історії та географії

Зміст

Вступ.....	С. 3
Основна частина.....	С. 5
Висновок.....	С. 15
Література.....	С.16

Вступ

У травні 2012 року на базі Великовисківської загальноосвітньої школи була створена музейна кімната – «Світлиця». Профіль музею – етнографічний. Експозиція відображає особливості побуту та народної творчості нашого краю. Серед експонатів чільне місце посідають предмети селянського побуту, меблі, зразки одягу, посуд, знаряддя праці, рушники, килими, картини тощо.

Концепція музейної кімнати, яка відтворює типовий інтер'єр української хати, виникла не випадково: хотілося не лише максимально достовірно відтворити побут українців минулого, а й побудувати свою Світлицю – затишне й урочисте водночас місце.

Мета діяльності музею полягає у залученні школярів до вивчення і збереження культурної спадщини України, у формуванні освіченої творчої особистості.

Основні напрями роботи музею – науковий, фондівий, експозиційно-виставковий, освітньо-виховний.

Фондова колекція установи налічує близько 200 експонатів.

«Світлиця» має такі тематичні експозиційні розділи:

-„Інтер'єр української хати та предмети побуту, посуд і знаряддя праці”

-«Рушник – життєвий символ українців»

Всі ці розділи є взаємопов'язаними і становлять одну цілу експозицію – Світлицю. У першій тематичній експозиції „Інтер'єр української хати” розглядаються головні елементи українського житла – покуть, піч, піл і т.д., а також народні міфологічні уявлення пов'язані з цими сакральними центрами оселі. Також розглядається інвентар, який був засобом щоденної діяльності людини і крім свого практичного призначення, деякі предмети побуту виконували ще й обрядові та сакральні функції. Назва тематичної екскурсії «Є скарби, допоки їх шукають.»

Другий тематичний розділ присвячений рушникам, хусткам та одягу – їх своєрідність та призначення. Тематична екскурсія «Хай стелиться Вам доля рушниками».

Загальна екскурсія, яка об'єднує в собі всі тематичні розділи має назву “Українська хата — на придане багата” розпочинається із загальних відомостей та вірша: «Хата біла моя...», початок — біля печі, а закінчується екскурсія розглядом виставки рушників. Загальна тривалість 20-25 хвилин. Розрахована для учнів середньої та старшої школи, але за потреби може бути скороченою і проведеною для учнів молодшої школи - 10-15 хвилин.

Основна частина

Як і в давні часи, на чільному місці в нашій музейній кімнаті розміщено *піч-годувальницю*. З одного боку піч мала суто практичне призначення, а з іншого виконувала й низку символічних функцій.

«Піч — наче мати рідна», «Піч у хаті — те саме, що вітвар у церкві», «Рідну матір може підмінити лише піч», — казали у давнину. В Україні існував справжній культ печі. І не тільки тому, що в ній варили їжу, пекли хліб, сушили збіжжя, на ній спали, лікували простуди тощо. Піч була символом рідного вогнища, неперервності роду. Тому її розмальовували чудовими візерунками. Вважалося, що ворожа сила, задивившись на цей розпис, забуває про своє лихе діло. У прадавні віки, коли не було церкви, сім'я молилася біля родинного вівтара, яким була піч.

За давніми віруваннями, за піччю живе Домовик — добрий дух сім'ї. Якщо до нього ставляться добре, він допомагає всій родині, приносить щастя, а якщо ображають — шкодить. Коли у хаті творилося щось неладне, то ставили на порозі мисочку з молоком, щоб задобрити і підгодувати домового. Коли у житлі щось загубилося, то господарі прив'язували до ніжки стільця шматочки тканини, примовляючи: «Ти цю річ заberi собі, а оту поверни мені». Аби не розгнівати його, не можна було в хаті лихословити. Це знайшло своє відображення в народних прислів'ях та приказках, як ось в цьому наприклад, «І сказав би, так піч у хаті!»

Коли родина переселялася до нової оселі, обов'язково брали зі старої печі жарину і вносили її у нову хату, щоб запалити родинне вогнище в цій оселі.

Піч виконувала низку символічних функцій. Вона була вмістилищем вогню, якому приписували очисну функцію. Через контакт з вогнищем відбувалося ритуальне приєднання «чужого» до «свого». Саме тому до печі підносили новонароджену дитину, печі торкалася невістка як представниця чужого роду, уперше зайшовши до хати.

Протягом віків утворилася ціла система звичаїв, обрядів, ритуалів пов'язаних з піччю. Піч і хатні предмети (кочерги, коцюба, рогаці, хлібна лопата) за народними повір'ями могли відводити зло, очищати, нести добробут.

Ось деякі приклади звичаїв, повір'їв, прикмет, обрядів пов'язаних з піччю:

Щоб дитина росла здоровою й заможною, після хрещення її клали на кожух на піч.

Ніколи на ніч не лишали піч порожньою: закладали в неї сирі дрова, щоб підсохли для наступного дня або ставили холодну воду трохи підігріти – «щоб печі було що їсти й пити».

Особлива роль відводилася печі у весільній обрядовості. Щоб сватання було щасливе, свати видобували з печі шматок цеглини й тримали його в кишені. Також було прийнято свата садовити перед піччю. У деяких районах під час сватання дівчина ховалася на печі. Якщо вона не погоджувалась вийти заміж за того, кого їй пропонували, то до кінця сватання сиділа на печі. Також під час сватання дівчина повинна була стояти коло комина печі й колупати глину, сором'язливо опустивши очі. Вважають, що таким чином вона виконувала символічний акт: під нігті потрапляли не просто глина, часточки батьківського домашнього тепла, материнської любові, які дівчина хотіла взяти у дім нареченого.

Біля печі розміщувалися усі необхідні для господарювання речі: цеберко з водою, глечики, горщики, банячки. Поблизу печі на стінах розміщувалися рогаці, хлібна лопата, полиці, мисник із посудом .

Наступний експонат , розміщувався біля печі - **Мисник** - це дерев'яна полиця для зберігання посуду. Іноді він мав форму шафи, що підвішувалася на стіну. Були також кутові мисники, які розміщувались у кутку кімнати. На них ставили щоденний посуд та посуд для святкових страв: кухлі, кварта, глиняні та полив'яні миски, дерев'яні й мальовані тарілки, дерев'яні розмальовані ложки, сільнички, куманці, різноманітні глиняні, фаянсові фігурки птахів, коників, півників. Це були своєрідні обереги від зла, від лихого ока - символи достатку, добра, благополуччя.

Доречі ,наші прашури користувалися глиняним посудом, який зазвичай виготовляли власноруч. Якщо ж посуд купували, то обов'язково слухали, що він “говорить”. Наприклад горщики, які є символом життя, розрізняли за тембром:

“горщик” — чоловік і “горщиця” — жінка. Щоб у домі панувала злагода, потрібно мати у господарстві і горщики, і горщиці.

Кожен з нас знає повір'я, що вдома не варто зберігати надбитий посуд. Таке твердження виникло тому, що посуд вважали живим. Він, як і людина: народжувався, жив і помирав. Надщерблений, розбитий глечик чи тарілку прийнято було закопувати в землю.

У музеї представлена багата колекція давніх гончарних виробів та кераміки (горщики, глечики, макітри,ринки, гладущики, дзбанки тощо) - понад 30 екземплярів. Цим виробам із глини близько ста років.

Крім печі ,в оселі українців було місце, яке вважали найсвятішим. Це - **покуть** (червоний або красний кут). Розміщувався він, як правило, по діагоналі від печі й обов'язково “обличчям до сонця”, тобто на схід. За первісних часів це було місце пращурів.

Покуть — священне місце в хаті. «Покуть – це гонор людський; все починають з покуті»

Тут перебувають хатні Боги, садовлять найпочеснішого гостя, сидять наречені, стоїть ритуальний сніп жита (Дідух), ставлять божниці (спеціальні полички для священних образів), прикрашені вишиваними рушниками. Тут зберігалися домашні предмети, яким люди надавали значення найвищої сімейної культурної цінності. На покуті був так званий “божник”, де стояли ікони, мати у хаті які вимагав церковний звичай: Ісуса Христа, Богородиці, Пресвятої Трійці, Миколая Чудотворця, Святого Юрія, Пантелеймона-Цілителя та ін. Біля них завжди горіла лампадка. Покуть прикрашали вишневими гілочками, паперовими та живими польовими, лісовими квітами, лікарськими травами. Останні, як вважали, набували під іконами ще більшої чудодійної сили. Тут неодмінно стояли й посудини з освяченою водою.

Побутувало народне повір'я, що душа померлого впродовж від трьох до сорока днів перебуває саме на покуті. Там же й люблять перебувати ангели.

На Святий Вечір господарі на покуті ставили дідуха, кутю, узвар, клали оберемок сіна для Новонародженого Ісусика. Мав там бути й різдвяний хліб, який називали карачуном, лежнем.

Покуть був місцем, де весь час стояв пучечок колосків як символ достатку. З його зерен, освячених у церкві, робили перший засів. А в жнива, закінчивши жати останню загінку, робили вінок з найкращих колосків, обрамляли його польовими квітами та кольоровими стрічками й несли до хати, хрестилися до образів, дякували богові й польовим духам за щедрий урожай і примовляли: “Хай ніколи не переводиться жито й пшениця та всяка пашниця в нашому домі!”

Тут же, на покуті, ставили освячене на Маковія зілля і гілочки верби, страсну свічку та паляницю з водою, принесену з Водохрещі. Ці атрибути відігравали особливу роль у сільських родинх – якщо хтось хворів, то давали напитися свяченої води, нею витирали хворі місця, скроплювали вулики з бджолами, людей, які вирушали в далеку дорогу.

Отже, покуть вважали найбільш почесним та шанованим місцем у хаті, він відігравав важливу роль у релігійному, щоденному та обрядово – ритуальному житті українця.

Біля покуті стояв стіл накритий скатертиною. Це місце з давніх давен вважалося святим.

Стіл мав магічну силу та символізував достаток родини. Його першим заносили до нової хати, на нього кладуть хліб-сіль, ставлять ритуальні страви. Назва стіл походить від давнього звичаю стелити рушник або обрус (скатертину), щоб на них класти їжу. Звичай застеляти стіл притаманний українцям з давніх-давен. Незастелений стіл символізував бідність або скупість господарів. Обід чи бенкет за одним столом об'єднував людей і встановлював добрі стосунки.

Ось деякі приклади звичаїв, повір'їв, прикмет пов'язаних із столом:

На стіл не можна було сідати (“чиряками обсипле”), залишати на ньому на ніч ножа, сірники, класти ключі. Вважалося, за це можуть образитися домашні божества.

Не можна сідати за стіл у шапці, бо стіл – це престол. Не годиться стукати по столу ложкою або ножем, бо буде сварка. Не можна сідати на стіл, бо, коли буде весілля, коровай трісне. Не можна сідати їсти на куток стола, бо не вийдеш заміж (не оженишся). Не годиться класти ключі на стіл, бо будеш забувати.

Неподалік стола – **лава**, застелена тканною доріжкою. Вона слугувала робочим місцем для господині. Тут розкладені веретена, якими пряли нитки. Поруч притулилася механічна прядка, яка з'явилася в Україні в 19 столітті та ткацький верстат. А ще необхідні знаряддя прядіння: праник, терниця, дергальна і чесальна щітки, снівниця для перемотування ниток.

Якщо стіл вважався "господарем хати", то лава – "господинею оселі". Адже від того, який вигляд вона мала, складалося враження про охайність та працьовитість жінки. Достатньо було подивитись на лаву, щоб зрозуміти, яка господиня в хаті. Тому українські жінки постійно стежили за "візитними картками" своєї домівки – напередодні свят і навіть у будні їх ретельно чистили й мили.

За давнім звичаєм, гостям спочатку пропонували присісти на лаву, а вже потім запрошували до столу. Це ж саме стосувалося й сватів-традиційно свати не мали права сідати доти, доки не запропонують батьки або їхня дочка. Звідси й вислів: "Сідайте, щоб свати сідали".

В оселі обов'язково мала бути одна, дві, а інколи й більше лав. Розташовувалися вони уздовж стін. Основною вважалася та, що з'єднувала мисник із покутем, а потім – застільна, що простягалась уздовж стола. Лава була важливим обрядовим місцем- тут пеленали та купали немовлят, а також запрошували сідати шанованих гостей. Важливу роль лава виконувала і у весільній обрядовості. Гості вручаючи подарунки ставали на лаву й привселюдно хвалилися ними. "Стати на лаву» означало бути особливо шанованим гостем, виголосити добре побажання або підняти тост на чийсь честь.

Під час різдвяно-новорічних свят на лаві біля покуття робили кубельце з сіна і ставили в нього обрядову (Багату, Щедру або Голодну) кутю, яка мала стояти протягом усіх трьох свят (Різдва, Нового року й Водохреща); тут же перебував і Дідух. Обрядова страва й житній сніп символізували пошанування предків. Вважалося, що протягом усіх свят щовечора навідуватимуться всі родичі, а тому після заходу сонця не годилося витирати лави – "щоб не покалічити їхні душі". Пращурам залишали страву, ложки, рушник і воду.

Наступним атрибутом української хати є **скриня**. Нині з нею можна зустрітися лише в музейних експозиціях. Цей обов'язковий елемент хатнього убудовування, який ще відносно недавно був у кожній сільській родині, відійшов у історію. Однак в давніші часи не було жінки, котра не мала б свого іменного приданого. Як тільки в сім'ї піростала дочка, батьки обов'язково замовляли для неї скриню.

Скриня — традиційний для України вид меблів. Скриню ставили на видному місці. Поряд із вишиваними рушниками та килимами вона була окрасою хати. За потреби на ній могли відпочивати чи виконувати якусь тимчасову роботу, розміщувати домоткані килими або ліжники. Але основне призначення скрині — тримати в ній переважно жіночі речі: весільний одяг, святкові рушники, вишивки, обрядовий серпанок, святкове вбрання, "одяг на смерть" та ін. В прискринку — зберігалися амулет, коралі, сережки, намиста, обручки, цінні папери, навіть книги, свічки-трійці та багато іншого.

Скрині ставили у світлиці біля столу. Вони завжди виділялися серед інших хатніх меблів, які переважно не оздоблювались. Скриня належала жінці. Дівчині на виданні батьки купували скриню, яку вона разом із матір'ю поступово наповнювала різними речами, необхідними для майбутнього подружнього життя: вишиваними рушниками, хустками, сорочками, стрічками. Скриня була частиною дівочого посагу: чим більша й красивіша скриня, тим багатша наречена. Дівчина, залишаючи батьківський дім, вивозила свою скриню до хати чоловіка, де користувалася нею все життя. Скриня передавалася у спадок тільки після смерті її власниці.

Щоб полотно й одяг у скрині не псувалися від довгого зберігання, у прискринок клали вузлик тютюну (від молі).

Скрині були різьблені, ковані, мальовані, в бідних — із чистого неприкрашеного дерева. Дівчина не дозволяла чужим заглядати у свою скриню, то була її таємниця. В Україні заглядати до чужої скрині вважалося великим нахабством і невихованістю.

Для снання в Україні здавна використовувалися дерев'яні ліжка, лави, полики. **Піл, або полук,** — це дерев'яний настил, який встановлюють від печі

або лежанки до протилежної стіни. Вдень він служить місцем для різних побутових речей та домашніх робіт, а вночі на ньому сплять. Піл, як і лави, застелялися кольоровими ряднами або килимками, що створювало особливий затишок у хаті.

Доволі багата в музеї й колекція знарядь праці та предметів господарського вжитку. Тут є різьблені рублі і металеві праски, решета, жорна, млинок для розмелювання зерна, масничка з колотушкою, дерев'яні вила, ціпи, серп, копаниця, коромисло, солом'яник для зберігання зерна, ночви, ярмо.

Ось ми й підійшли до другого розділу нашої екскурсії – присвячений одягу, хусткам та звичайно рушникам.

Традиційний жіночий костюм нашого краю кінця XIX – початку XX століття складався з довгої вишитої сорочки, спідниці, яка на початку минулого століття витіснила плахту і запаску. Зверху на сорочку одягалася керсетка і фартух. Основними жіночими прикрасами були стрічки, намисто, каблучки, персні.

Гордістю музею є зразки декоративно – прикладного мистецтва, широко представлені вишитими і тканими рушниками, сорочками, наволічками, килимами, картинами, хустками.

Зараз ми з вами розглянемо хустки та рушники, які представлені в нашій експозиції.

Хустка - це перша ознака одягу жінки. Хустку носили на всій території України. Влітку — полотняну або куповану ситцеву (вибійчану, мережану, вишиту), взимку — домоткану або фабричну вовняну.

Хустка була показником соціального стану жінки. Молодиці носили білі або яскраві хустки, старші жінки — темні, вдови — чорні. Незаміжні дівчата часто вив'язувались вінкоподібно. Багато чудових традицій і обрядів було пов'язано з хустиною. У кожній родині, де підростала дівчина, скриня мала повнитися хустками. Їх дбайливо оберігали, ними хизувалися, приспівуючи:

Я не панна, я – господиня,

У мене хусток повна скриня!

Українські хустки бувають різного кольору, з різними візерунками. Вишивалися хустки золотою, шовковою та срібною нитками.

Крім побутового, дівоча хустка в Україні має ще й обрядове значення. Так, при сватанні дівчина перев'язує руку парубкові на знак згоди бути його дружиною.

В часи козаччини був добрий звичай у наших дівчат, коли козаки вирушали у похід, то кожна дівчина своєму нареченому дарувала вишиту хустину, як символ вірності в коханні. На випадок, коли козака спіткає смерть в дорозі, чи він згине в бою, хустка від дівчини виконує важливу роль: нею вкривають обличчя козака.

У фондах музею налічується понад 60 рушників, вишитих жінками нашого села. Частина з них представлена в експозиції. Впродовж віків рушникам надавалося важливе образно-символічне значення.

Рушник — у свідомості українського народу наділявся широким спектром знакових властивостей і саме тому він являє собою значне непересічне явище духовної культури, будучи етнічним культурним символом України.

Рушники є неодмінними атрибутами народного побуту, весільної обрядовості, вони застосовуються як традиційна окраса житла. Важливі події в житті народу ніколи не обходилися без рушників. Мабуть у всьому декоративному мистецтві немає іншої такої речі, яка концентрувала б у собі стільки різноманітних символічних значень. У вишивці рушників знайшли відображення орнаменти, пов'язані з образами добра, краси, захисту від усього злого на землі. Орнаменти вишивки рушників — це народна пам'ять про життєдайні сили землі та сонця.

Оберіг української родини. І у горі, і у радості він завжди поряд. Не знайдете ви сьогодні української родини, у якої не було б рушника.

Рушник передавався із роду в рід. Батьки, які отримали рушники від своїх батьків, берегли їх як реліквію не тільки для дівчат, а й для хлопців, і не віддавали їх нізащо з рідної хати.

Не було, здається, жодної оселі на Україні, яку б не прикрашали рушники. І хоч яке б бідне не було життя господарів, у хаті завжди сяяли рушники. Вони були обличчям оселі і господарів.

Рушник характеризував працьовитість, майстерність і охайність господині та її дочок. Гарно оздоблений рушник завжди висів біля порога на кілочку в кожній хаті. Таким рушником (утирачем) витирали руки, тож він завжди був наготові, щоб подати його гостеві, якого запрошували до столу. Окремими рушниками накривали хлібину, діжу з тістом, спечені паляниці, з рушником ходили доїти корову, рушником витирали посуд.

Мати навчала дочку: "Тримай хату, як у віночку, і рушничок на кілочку!"

Даючи рушник-утирач гостеві, господиня або дочка на знак поваги до гостя клала рушник йому на плече або на руки, промовляючи:

"Вода холодношенька, гостечку, вмийся, рушничок чистесенький, гостечку, втрися!"

Рушники, якими прикрашали хату, дарували породіллі, коли приходили вшановувати матір та народжену дитину, пов'язували старостів під час сватання, робили із тонкого, гарно вибіленого полотна. І коли ткали таке полотно, то чоловікам було заборонено заходити до хати. А починали ткати таке полотно тільки в жіночі дні: середу, п'ятницю, суботу.

В усі часи вишитий рушник служив оберегом. Ще за стародавніх часів його чіпляли на дерева, пускали на воду. Клали на каміння й молили богів, щоб відвели стихійне лихо, всяку порчу, просили благодаті: щоб родила земля, щоб біда і всяка напасть обминала родину.

Важко переоцінити роль рушника в обрядовому та побутовому житті нашого народу. Його призначення найрізноманітніші: святкові й буденні, обрядові й побутові...Окремі види рушників використовувалися лише в певних обрядових діях.

Традиційний український рушник супроводжував людину впродовж усього життя – од колиски і до домовини. Ним благословляли на щасливу життєву долю, скріплювали обряд кумівства (похрестини), дарували в далеку дорогу; якщо юнак йшов до війська, обнадіювали на щасливе повернення. Спеціально виготовленими рушниками дівчина, давши згоду на шлюб, пов'язувала сватів, а на весіллі – родину молодого. Зрештою, цим обрядовим виробом поєднували

наречених, вони мали "стати на рушничок", тобто дати одне одному клятву на подружню вірність.

Давньою і шляхетною традицією було стрічати дорогих гостей хлібом-сіллю на рушнику. З ним входили в оселю, освячували криниці, обходили весняну ниву, дарували його майстрам, які будували хату. Коли помирала людина, на рушниках опускали труну в землю; нарешті, ними обв'язували рамена хрестів на могилах і фігури на шляхах.

В усіх цих діях та обрядах рушники виконували винятково важливі функції, їх символічне призначення – благословляти й охороняти, зберігати пам'ять про близьку людину.

У давні часи не було в Україні жодної оселі, не прикрашеної рушниками. В народі з цього приводу казали: "Хата без рушників що пуста – там нечистий живе". Тому в будні і свята образи, родинні фотографії, стіни, надвіконня й двері прикрашали вишитими або тканими рушниками.

Хатні рушники були обов'язковим атрибутом кожного помешкання. Вони виконували не лише естетичну функцію – прикрашати житло; їм відводилася особлива оберегова роль – охороняти оселю від усього лихого, підступного і нечистого. Не випадково їх вивішували саме при тих місцях (над дверима й вікнами), де могли з'явитися злі сили. Якщо уважно проаналізувати символічні знаки на узорах хатніх рушників, то найчастіше зустрічаються "Дерево життя" та "Берегиня". Вироби з першими сюжетами розміщували переважно на стінах та іконах. "Берегинями" ж обвішували хатні двері та вікна. Стилізовані жіночі постави зі зведеними вгору руками берегли в оселі родинний спокій.

Вишивати чи ткати рушники належало лише жінкам, а тому матері і бабусі привчали до цього рукоділля своїх доньок і внучок з дитячих літ. Кожна дівчина вважала за святий обов'язок вишити або наткати багатий посаг, в якому було чимало рушників – символів майбутнього щасливого родинного життя.

Шануйте, любі, рушники,
Квітчайте ними свою хату,
То обереги від біди, що дали рідна мати,
Щоб легше в житті здолати

Похмурі та скрутні часи.

Шануйте рушники!

Висновок

При музеї працює Рада з числа учнів і вчителів . Вчителями, учнями, ведеться постійна дослідницька та пошукова робота. Музею надають допомогу місцеві жителі, які безкоштовно передають ті чи інші експонати.

При музеї працює група екскурсоводів із числа учнів 10 класу, які знайомлять відвідувачів із експонатами музею, їх історією.

Тут проводяться уроки з історії, літератури.

Музей співпрацює зі шкільною і сільською бібліотеками.

Експозиція постійно поповнюється новими експонатами.

Велика робота, яка проводиться в музеї, позитивно впливає на розвиток учнівської свідомості, вихованості дітей. Пошукова робота допомагає краще знати історію рідного краю, вивчати минуле і теперішнє, вчитися працювати на благо України, рости гідними патріотами своєї держави.

Література

1. <http://dovidka.biz.ua/opis-ukrayinskoyi-hati/>
2. http://www.gorono.ftl.kherson.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3456:muzei-narodnoho-pobutu-svitlytsia&catid=47:muzeji&Itemid=625
3. <http://www.liveinternet.ru/community/5609528/post360331455/>
4. http://www.aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=88
5. <http://about-ukraine.com/index.php?text=706>
6. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ткацький_верстат
7. Шкода М. Н. «Люба моя Україно. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, та повір'я українського народу» - Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008
8. Антонова Є. І. «На весілля з рушниками (традиції і сучасність)». – Донецьк: Донбас, 2011
9. Ігнатенко Ірина «Етнологія для народу. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців» . – Харків: Глобус 2011
10. http://www.aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=88
11. http://libgonchar.org/index.php?option=com_content&view=article&id=210%3Aq-q&catid=172&Itemid=28&lang=uk
12. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0>